

Madonna del Mare i Djevojka s galebom (Pozdrav moru) – komunikativni prostorni diskurs skulpturalnog programa Opatije (1893. - 1951. - 2016.)¹

Melinda Kostelac
Akademija primijenjenih umjetnosti
Sveučilišta u Rijeci
Katedra za grafiku
kostelacm@apuri.hr, melindakostelac@gmail.com

UDK 730(497.561)Opatija)

Sažetak

Madonna del Mare (1893.) rad Hansa Rathauskya prvenstveno je nastao kao zavjetni grobni kip uslijed tragičnog događaja (utapanje članova obitelji Kesselstadt), postavljen unutar prirodnih ambijentalnih signala u novorođenom turističkom centru Abbazia (Opatija) Austrijske Monarhije. Ubrzo je Madonna bila prepoznata kao javna atrakcija sve dok je nije srušila morska oluja 1951. Nakon premještanja, kip je izgubio svoj suštinski i složeni skulpturalni koncept jer je autor implicirao alegorijsku poruku jugozapadnog (scirocco) vjetra upisanu unutar kipa, što je dalo dodatni akustički i ambijentalni impuls drugoj alegoriji vjetra predstavljenoj u obližnjem spomeniku Fontane Helios i Selena (1889.), koju je izradio isti autor. Kasnije presečenje (1952. – 1998.) i restauracija 50-ih godina dodatno su oštetili izvornu interpretaciju kipa. Replika sa zlatnim premazom iz 2005. godine koja stoji ispred crkve sv.

¹ Članak je pod istim naslovom objavljen 2017. u Zborniku radova 11. međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu (28-29. X. 2016.) http://www.filum.kg.ac.rs/dokumenta/nauka/Skupovi/2017/XII_Veliki_skup_2017/Zbornici_i_korice/knjiga_3_Veliki_skup_2017_c.pdf
Zbog važnosti za vinodolsku sredinu kipara Zvonka Cara, autora skulpture *Djevojka s galebom (Pozdrav moru)* Uredništvo je odlučilo objaviti članak u ovom broju Vinodolskog zbornika.

Jakova ne daje dotadašnje javne signale izvorno razrađenog programa. Godine 1956. još jedan program kipova zamijenio je Madonnu na njezinom mjestu – Djevojka s galebom / Pozdrav moru (1952.), danas najpoznatiji simbol Opatije. Ali malo tko zna da je autor Car također implicirao naklon skulpture snazi prirode koja je 1951. godine prouzročila velike gubitke. Stoga je u oba kipa upisan alegorijski odraz mora, vjetrova, vjerovanja i društvenog utjecaja. Još uvijek je do relevantne kulturne strategije da originalna Madonna del Mare (danas u Hrvatskom muzeju turizma) pro-nađe novu relevantnu lokaciju.

Ključne riječi: *Madonna del Mare, Djevojka s galebom, Hans Rathausky, Zvonko Car, Opatija, skulptura, komunikacijski diskurs, povijest, amblematika, restitucija*

Uvod

Cilj teme je pojasniti komunikativni diskurs dviju opatijskih skulptura, *Madonne del Mare* (1893. – 1951.) i *Djevojke s galebom* te rasvijetliti povijesni kontekst skulpturalnih programa. Ujedno se razmatra problematika (izmjene) uloge javne skulpture, pri čemu gubitak izvorne lokacije utječe na složenost njezinog istinskog odčitavanja. Restitucija umjetničkopovijesnog konteksta *Madonne del Mare*, traži razrješenje. *Djevojka s galebom* (1952.) naizgled tek simbol opatijskog lječilišnog turizma donosi dublju ikonografiju, te stoji na izvornoj lokaciji *Madonne*. Kronologijom zatečenih stanja analizira se diskurs izvorne ideje oba djela te iznosi dosad neobjavljene teze i saznanja o kulturnoj ostavštini i uplivu dva umjetnika u kontrastiranim društvenim epohama.

U svojoj je bogatoj turističkoj povijesti tijekom posljednjih desetljeća Opatija razotkrila mnoge povijesne, društvene i umjetničke kuriozitete. Većina tih kurioziteta s vremenom izrasli su u znamenitosti i postali popularizirani, te ih se naveliko, ponekad ishitrenom sigurnošću, iznosi putem raznih internet-skih portala i ostalih medija. Štoviše, u informatičkoj prezasićenosti današnjice, koji je prostor sam za sebe, stječe se dojam sigurne stvarnosti u kojoj su već poodavno ispisane, *utvrđene* činjenice, kojima se nema više što dodati niti oduzeti. S druge strane, iznenađuje činjenica kako isti izvori često obiluju netočnostima. Jedna od takvih tema zavrjeđuje posebnu pažnju. To je opatijska *Madonina*, odnosno *Madonna del Mare* (1893.) koju posjetitelji Opatije danas razgledavaju kao istaknutu pozlaćenu repliku – refleksiju dijela izvornog skulpturalnog programa ispred crkve svetog Jakova, dok se sam original može razgledati u predvorju Hrvatskog muzeja turizma (opatijskoj Villi Angiolini) lišen bilo kakvog, a posebno izvornog konteksta. Pozlaćena replika re-programirala je kip *Madonne del Mare* u mješavinu reprezentativne parkovne i religijske skulpture, ne glumeći samo prvotnu lokaciju, već i otudivši je od njene suštine.

Madonna del Mare, djelo Hansa (Johanna) Rathauskog, postavljena je 1893. na hridima Puntice u Opatiji.

Opatijska *Madonna del Mare*, odnosno *Madona* ili *Madonnina*, kako joj mnogi Opatijci tepaju, prava je heroína aukcijskih internet portala, razglednica i fotografija Abbazie² (Zakošek 2005: 22) na prijelazu iz 19. prema 20. stoljeću. Svi su je kolekcionari prepoznali kao povijesni brand izvornog *Kurorta*, opatijskog *lječilišnog vrta* koji raste od 1883. godine (Kurort, odnosno lječilišni vrt termin je kojeg koriste dr. Cohn i dr. Glax, osnivači lječilišnog turizma Opatije, aludirajući na jedinstvenu cjelinu klimatskog podneblja mediteranske klime prožetu florom krša Sjevernog Jadrana i specifičnom hortikulturom koja je Opatiji donijela slavu. (V. Cohn, Loew L. I dr. 1906 , str 11). Dok na toj izvornoj poziciji već 65 godina pažnju plijeni jedna druga morska heroína, *Djevojka s galebom*, odnosno *Nimfea – Pozdrav moru* kipara Zvonka Cara (1951. – 1953.), *Madonna del Mare* u predvorju Vile Angioline zapravo traži adekvatnu, ambijentalnu, distantnu pozornost, koju joj iz objektivnih zadatosti navedeni prostor ne može pružiti, ali se kip barem obznanjuje, po-

² stari naziv malog mjesta iz vremena političke ingerencije austrijske Monarhije, vidi: Zakošek 2005.

Djevojka s galebom – Pozdrav moru kipara Zvonka Cara danas i nekad.

hranjuje, hraneći ljubopitljivost posjetitelja, flankirana noćnom reprodukcijom svoje izvorne pozicije.

Mnogo ćete toga moći čuti u pričama dok danas stojite uz *Djevojku s galebom*, što turisti lako upijaju. Uglavnom se, posebno kod *priručnih* vodiča, radi o puno izmišljenih ili iskrivljenih detalja povijesti lokaliteta od davnina krštenog kao Puntica.³ Povijest obje skulpture, međutim, dijeli snažnu sudbinsku povezanost, zrcale povijesne epohe Opatije i stoga zavrjeđuju jasnu narativnu restituciju za svakog čitatelja ili pripovjedača, ili one koji će to tek postati. U svakom slučaju, nadopuna postojećih činjenica obogaćuje auru kulture grada.

Posveta nestanku u moru – nadgrobní spomenik *Madonne del mare* (1891. - 1951.)

Opatija je krajem 19. stoljeća doživjela naglu pojavu i procvat turizma zahvaljujući uspješnoj strategiji dioničara Južnih Željeznica, austrijskih poduzetnika mahom povezanih sa samim prijestolonasljednicima monarhije u Beču. 1973. Južne željeznice grade željezničku infrastrukturu iz Beča za Rijeku i ujedno intenzivno istražuju specifičnosti krškog terena kojeg krče za prugu.

³ v. <http://www.catasti.archiviodistatotrieste.it/Divenire/ua.htm?idUa=10652246>

Stručnom timu vjerojatno je zastao dah od panoramskog pogleda kakvog nudi Kvarnerski zaljev gdje u sjeni padina Učke ispod prastare srednjovjekovne općine Veprinac stoji samostan okružen sitnim zaselcima. Tako SudBahn Direktion 1882. otkupljuje Villu Angiolinu i teritorij sviju čestica uz obalu, od opatijske luke do današnje Slatine, gdje grade prve hotelske kapacitete, *Quarnero* (1884.) i *Stephanie* (1886.) zajedno s četrdesetak drugih pansiona. Nagla ekspanzija turizma oslanjala se na termalni, lječilišno-medicinski boravak, te se broj turista počeo eksponencijalno povećavati. Ako je Abbazia (Opatija) krajem osamdesetih 19. stoljeća imala 112 stanovnika, početkom 1900. ta općina broji već 1200 žitelja i demografski zauvijek nadmašuje obližnje Volosko kojem tada pripada. Mahom Opatiju nastanjuju imućne ugledne obitelji, pripadnici protestantske i židovske zajednice, koji stvaraju jednu novu visokourbaniziranu panoramu. Među uglednijim obiteljima bila je i ona obitelji Kesselstadt, izravno involvirane u scenarij kipa *Madonne*. Upravo je njihova obiteljska drama na moru vrhunac portreta ondašnje Opatije, one u čijoj su morskoj i klimatskoj blagodati mnogi odlučili boraviti i dulje vrijeme, te u posjedu zadržati velebne vile. Turizam je to cjelogodišnje, a ne tek sezonske naravi. Znatno je tome pridonijela gradnja šetnice uz more, poznatog opatijskog lungomarea⁴ uz koju je skulptura *Madonne* ciljano smještena.

U svojem je izvornom postavu i programu autentični posvetni spomenik, djelo Hansa (Johanna) Rathauskog (1993.), kipara iz Graza (1858. - 1912.), izrađena je kao privatna narudžba i donacija općini Volosco – Abbazia. Plan-ski pozicionirana na stjenovitom rtu, a postavljena povodom morske pogibije i nestanka Arthura Graf. Kesselstadta, *Madonna* je u svojem istinskom ambijentu predstavljala spomen i društveni trenutak, zapis. Opatijska *Madonna del Mare* vrlo je brzo pridobila na popularnosti, jer se žarište turizma odvijalo upravo u tom mikrolokalitetu, Puntice i Portića (male opatijske drevne lučice iz kojeg *barkaroli* – veslači drvenih barki i danas, isplovljavaju). Lokacija rta odabrana je s obzirom na to da je otud obitelj Kesselstadt isplovila na uskršnji petak, 27. ožujka 1891, prema prigodnom blagdanskome velesajmu u Voloskom, usprkos najavi *nevere* i uzburkanog mora. Plovidba veslima nije trebala trajati dugo, ali tročlanu obitelj i dva *barkarola* neočekivano su snažni morski valovi odgurili u suprotnom smjeru. U jednom trenutku barka se već našla na otvorenom moru na potezu ispred luke Ičići, gdje se i prevrće. Sve su to posvjedočili nemoćni promatrači s lungomarea, dok su u spašavanje odmah krenule dvije barke. Spasioci najprije iz nemirnog mora vade sina, vojnog kadeta Giorgio Friessa koji u agoniji spašava majku grčevito držeći njeno tijelo. Tijelo grofa Artura Kesselstadta nikad nije pronađeno, iako se potraga

⁴ Lungomare, vidi poveznicu <http://visitopatija.com/hr/znamenitosti/lungomare>, 165. html

za istim nastavila još naredna tri dana. Grofica Anna Friess Kesselstadt podliježe morskoj traumi naknadno, u obiteljskoj vili. Za istu njena majka organizirala je izuzetno posjećen posljednji svečani ispraćaj prije pogreba u rodnom zavičaju. Obitelj naknadno odlučuje da se na mjestu kobnog isplovljavanja postavi posvetni spomenik, koji ukazuje na neprežaljeni gubitak, na opasnost mora, i posvetom omogući vječni spokoj nestalim u moru. Tako na hridima Puntice, dvije godine nakon pogibije, niče *Madonna del Mare*, kakva nas danas dočekuje na grafičkim reprodukcijama s kraja 19. i početka 20. stoljeća, votivni svetački lik okrenut ka moru. Volumen kipa odiše berninijevskim reminiscencijama, dok se s *kopnene* strane ukazuje kao puna, stilizirana, nerazigrana silueta. Na dnu draperije s lijeve stražnje strane kip je šetačima otkrivao duž lungomarea položeni heraldički znamen obitelji i palmin list, dok motivom oblaka poput položenog plašta na kojem *Madonna* stoji, te simbolom križa, priziva svetost posvetnog natpisa o pogibiji.

Svima koji su otad oplovljavali oko *Madonne*, ili se spuštali na samo stije-nje blizu kipa, mogli su primijetiti da je također u program samog postolja, ispod kubičnog masivnog kamena s južne strane uz posvetnu ploču Rathausky uglavio visoki reljef, prikaz prazne barke koja pluta na pjenovitim valovima bez putnika, upozorenje koje govori više od bilo kojih riječi. Štoviše, reljefni prikaz dodatno dramatizira sam prikaz *Madonne* na vjetru, izrađene od solidnog betona, što je ondašnja učestala praksa, posebno u slučaju nadgrobnih spomenika. Desetljećima je kip odolijevao vremenu i moru, stvorivši uspješnu ambijentalnu scenografiju s krškim stijenjem i oplemenivši cijeli lokalitet do naboja potpune atrakcije. I premda posvećen tragičnom događaju, *Madonna del Mare* prerasta u zaštitni znak Abbazie, a rt Puntice zauvijek određuje kao glavnu vedutu Opatije. Na jednoj od razglednica (tiskovnih fotoreprodukcija) iznad *Madonne* su razapeti čelični konopi koji su nekoć držali i stup, moguće i osmatračnicu protiv nevera na horizontu Velih, Srednjih i Malih vratiju Kvarnera. Intenzitet putničke (dokone ili nužne) plovidbe morem na prijelazu stoljeća ujedno dodatno pojašnjava postavljanje *Madone od mora*.

Kako je sve navedeno nestalo? Preko noći komercijalni tisak *kartolina* i brojni prikazi kipa *Madonnine*, kromolitografskih tiskovina razglednica, srebrnih koloida fotografija i novina postaju zapravo presudne za valjanu rekonstrukciju jedne specifične zagubljene cjeline. Štoviše, ta se cjelina nije odražavala samo na stjenovitu turističku atrakciju, već otkriva dublji, intrigantni autorski potpis.

Razglednice *Madonnu del mare* rado prikazuju uz dramatične prizore obijanja valova juga, koji preuzimaju ulogu priziva inscenacije drame na moru iz prošlosti, te odvraća pažnju od akustike prostora lučice s onim Parka svetog Jakova u neposrednoj blizini. Reprodukcije *Madonne* s frontalne strane razotkrivaju da je u kip ugrađen još jedan ključan element, onaj koji ga vrlo

Kip *Madonne* odložen je 1998. u drvenim kovčegom na opatijskom groblju.

suptilno povezuje s drugim skulpturalnim programom istog autora, *Heliosa i Selene* upravo u obližnjem parku. Ključna poveznica oba programa je ona alegorije vjetrova, u *Madonninom* slučaju, snažnog jugozapadnjaka, *scirocca*. To je očitljivo u finom nagibu *Madonnine* figure u gornjem dijelu tijela, ali ponajviše u istančanoj dramatici ritma njene draperije i naposljetku, izvornom položaju ruku koje nagli udar vjetra prekida u molitvenom stavu. Upućenog gledatelja ova asocijacija *vjetrovnog portreta* upisanog u svetački lik dodatno intrigira, jer doista poziva na skulpturalnu povezanost s Rathauskijevim programom fontane u neposrednoj blizini. *Fontana Heliosa i Selene (Dan i noć)* izrađena je kao slavljenički simbol prvog distribucijskog vodovoda izvora Učke 1889. godine, koji se koristi i danas, dakle, samo četiri godine prije *Madonnine*. U alegorijskoj igri dualnosti muškog i ženskog lika *Heliosa i Selene*, (Dana i Noći, Sunca i Mjeseca), i sveopćeg dijagonalnog kovitlaca kozmičkih mijena koji priziva manirističke kiparske citate, draperije, geste i položaj likova također odražavaju alegoriju specifičnog vjetra, jutarnju i večernju *tramontanu*, sjeverac koji puše redovito u Kvarnerskom zaljevu. Mnogi će reći, ruka ukazuje na Beč, ondašnji centar političke moći, što je također točno. Ono što je ovdje presudno jest da je kipar u razmaku od 50 metara stvorio jedinstveni eklektični ambijent vjetrovnih osi. Međutim, ta os suptilnog promišlja-

Fontana Heliosa i Selene, djelo autora Hansa (Johanna) Rathauskog, postavljena je 1889. povodom izgradnje prvog opatijskog vodovoda.

nja obaju skulpturalnih programa, *Madonne* kao kipa koja molitvom zapravo štiti od mora s utkanim smjerom jugozapadnjaka, spram *Fontane Heliosa i Selene*, koja upozorava na hladne vjetrovne mijene sa sjevera, (onog bure), os je zauvijek zagubljenog komplementarnog skulpturalnog programa Opatije.

Postoji nekoliko verzija koji usmene predaje podgrijavaju upravo na neprikladan način, a tiču se *propasti*, izmještanja, odnosno skidanja *Madonne del Mare* s njene izvorne pozicije. Za neke kip je početkom pedesetih *maknut* od strane predstavnika komunističke vlasti (da ne spominjemo kako se tvrdi da je to učinjeno još u četrdesetima), dok se istovremeno priča da ju je *srušilo more*. Ipak, ne možemo zanemariti činjenicu da je *Madonna* stajala na užoj lokaciji čak 60 godina; na izvornoj lokaciji od 1893. do 1951, dok je se mnogi živeći Opatijci sjećaju kako desetljećima stoji smještena uz bok crkve sv. Jakova (1952. – 1998.), niti pedeset metara od izvorne pozicije. Ako je nekome doista bilo stalo da religiozni kip potpuno ukinе iz javnog prostora, *Madonna* ne bi desetljećima stajala na navedenoj poziciji. Tamo je znalcima drevnije povijesti Opatije davala signale nekadašnje lokacije prvog opatijskog groblja, premještenog 1885. godine na drugu lokaciju, čime se otvara svojem posvetnom nadgrobnom elementu. *Madonna del Mare* je na mjestu uz crkvu doduše *okrenula leđa* moru, ali je ostala trajno vidljiva kopnenim šetačima na obje razine, one parkovne i obalne, pridružena čestici sakralnog kompleksa. Crkveni brod i sama pozicija svetišta otvorila je određeni osjećaj poluotvorene niše, uvučenog polukružnog postolja, gdje je diskrecija pozicije zamijenila izvorni istak, ali dala *Madonni* opet privilegiranu poziciju.

Madonna del Mare stajala je do 1998. uz bok crkve sv. Jakova.

Neposrednom usporednom analizom izvorne *Madonne del mare* na fotografijama, te današnjeg *originala* vidljivo je da je skulptura u prošlosti pretrpjela znatna oštećenja i izgubila izvornu autorsku suptilnost interpretacije volumena, ponajviše s prednje *scenografske* strane. U tom svjetlu ondašnja nespretno izvedena *reparacija* cijele desne ruke i pripadne joj draperije, lica, profinjenih dlanova, kao i opći nestanak suptilne uskovitlanosti tkanine i plašta, jasno ukazuje da se reprezentativnost originala ugasila. Dodatno joj, moguće, presuđuje izrada u *bezvrijednom* betonu i bjesomučno nizanje slojeva premaza prošlosti, *pokrivača* oštećenja, kao i amaterski isklesana posvetna ploča, koja niti prati izvorni tekst. Nije poznato tko je izveo tu vulgarnu sanaciju volumena *Madonne*, ali to zasigurno ne bi potpisala iskusna restauratorska ruka, u vrijeme kad se legitimna vlast bavila brončanim izljevima monumentalnih spomenika povodom Narodnooslobodilačke borbe tako da ih kao narudžbe dodjeljuju akademskim kiparima.

Također, naizgled obična snimka opatijskog fotografa Ivana Lettisa iz 1920. godine, iz zbirke Hrvatskog muzeja turizma⁵ pokazuje da već za ta-

⁵ Službene stranice Hrvatskog muzeja turizma Opatija, <http://www.hrmt.hr/>, preuzeto 9.06 2017.

lijanske vlasti nema izvorne posvetne ploče pričvršćene na južni dio postamenta. Razlozi nestanka su zasad nepoznati, jer pored mogućeg pada uslijed udara valova, ne isključuje se i moguća provedba jezične cenzure talijanske vlasti, koju je lako mogao žuljati natpis privatne posvete na njemačkom jeziku na tako istaknutom mjestu talijanizirane Abbazie.

1951. – Posljednji pozdrav moru

Što se to, međutim, stvarno dešavalo početkom pedesetih prošlog stoljeća? Temeljem pouzdanih usmenih svjedočanstava pokojnog opatijskog *barkarola*, Marina Filafer⁶ (Opatijca koji je desetljećima radio kao sezonski *barkarol*, op. a.), koji je u Portiću to jutro spašavao svoju barku, potkrijepio je *Riječki list*, dnevne novine, preteče današnjeg *Novog lista*, a to je da je *Madonna* pala za jakog naleta juga, te ju je sa stijenja kasnije dao skloniti tadašnji župnik. Drugi, pisani trag, razotkrivaju dnevne novine (v. Nepoznat autor, 1951: 7) ali neizravno, jer do važne informacije ponekad dolazimo upravo zaobilaznim putevima.

U nedjelju 10. studenog 1951. Kvarner je, ali i cijelu Europu, poharala neviđena elementarna nepogoda izazvavši velike štete, pogibiju ljudi, velike poplave i evakuacije. Na moru, snažni jugoistočnjak u noći s nedjelje na ponedjeljak, 11. studenog izazvao je u riječkom zaljevu valove koji su divljali u više navrata punih pet dana izazvavši nadiranje visoke plime. Sudeći po detaljima, poput onih, da su ti valovi u riječkoj luci, primjerice, bacali teretne brodove (nasljednike ratne reparacije) od 5000 tona kao ljske, a kamenje od 1000 kg (tonu) pomicali poput šljunka, nimalo ne čudi da su slojevi postamenta kipa *Madonne* popustili svalivši joj tijelo među pukotine hridi. Opatijska rivijera je općenito te godine pretrpjela velike štete na obalnom području što je ugrozilo povratak prijeko potrebne privrede, prvenstveno sezonskog turizma, i nagnalo vlasti prvo na sanaciju stanja, a zatim na potpuno novi zaokret u strategiji promišljanja nove infrastrukture. Štoviše, naredne godine pokreće se i dragocjena inicijativa osnivanja meteorološkog zavoda u Rijeci čiji je cilj pravovremeno upozorenje na ciklonalne grebene. Ono što nije uništio Drugi svjetski rat, uništio je uzduž obale to olujno jugo 1951, u obliku iznimne ekvinocijalne ciklonalne sile.

⁶ Marino Filafera dugogodišnji opatijski *barkarol* bio je u ranim dvadesetima kad je na Opatiju navalilo snažno jugo. U njegov spomen na lokalitetu lučice Portić postavljen je portetna skulptura u njegovo ime, vidi poveznicu <http://www.liburnija.net/foto-barkajoli-dobili-svoju-skulpturu-u-porticu-opatija/>, preuzeto 9.06.2017.

Snaga prirode u oku kipara – *Pozdrav moru* – novo rađanje dugovječnog lječilišta

Zahvaljujući novinskom prilogu *Riječkog lista* koji objavljuje u dva navrata tekstove o akademskom kiparu iz Crikvenice Zvonku Caru (1913. - 1982.), jedan od kojeg potpisuje i povjesničarka umjetnosti Radmila Matejčić, da se vrlo jasno odčitati mnoštvo ključnih detalja o promjeni skulpturalnog programa na stijenju opatijske Puntice. Te godine u posjeti nakrcanom kiparevom ateljeu prvi put se fotografski bilježi i javnosti obznanjuje portretna plastika, glava kipa naziva *Opatija*, onog što je, prema autorici teksta, dio programa kipa djevojke s galebom koji izranja iz mora i na čiju ruku slijeće galeb s ribom u ustima. Prema napisima ... *Njegovo posljednje djelo je Opatija, skulptura u bronzi za opatijsku obalu. Ovih dana će biti na živoj stijeni montirana ta skulptura na mjestu gdje je nekad bio kip Bogorodice.* (Matejčić 1952: 3). Zahvaljujući naknadnoj usmenoj informaciji povjesničara Igora Žica (svibanj 2016.) *Pozdrav moru* izrađena je u riječkoj ljevaonici brončanih kipova, pod vodstvom majstora Brnčića. Tako kip *Opatija*, odnosno *Djevojka s galebom*, odnosno *Pozdrav moru* dočekuje povoljan vjetar budžetnog paketa 1952. godine, kojim su financirani brončani odljevi monumentalnih spomenika Oslobođilačkom ratu, sedam od kojih su diljem Hrvatske upravo djelo Zvonka Cara. Desetljećima kasnije saznajemo da su Crikveničanku Jelenu Jendrašić opravdano zvali Opatijka, obzirom da je kao Careva prijateljica služila kao model za izradu brončanog kipa *Žene s galebom*⁷.

Djevojka s galebom postaje neupitni novi simbol Opatije bez kojeg je danas opatijska rivijera nezamisliva. Ipak, u neposrednom povijesnom kontekstu kakvog je odredila morska oluja, u Carevom je kipu zabilježen trag osobnih kiparovih promišljanja prirodne sile mora (kao čovjeka podrijetlom iz ribarske obitelji) koji je ovaj kiparski motiv dulje vremena promišljao. Odjeci ve-

Faksimil glave kipa *Opatija* objavljen u Riječkom listu 1951.

⁷ <https://www.vecernji.hr/vijesti/opatijska-madonina-je-jelena-jendrasic-835687>, preuzeto 10.06.2017.

likog juga ostavili su općenito snažan trag u kolektivnom sjećanju jer se ni tadašnji stari nisu sjećali takvog nevremena. Zvonko Car u tom slobodnom portretiranju zasigurno dobiva dodatan snažan poticaj u tom naletu nevremena 1951. te tako *Opatijki* i pridružuje dodatni naziv *Nimfea – Pozdrav moru*, čime se ideja kipa podređuje snazi prirode i novim izranjanjima budućnosti. Programska strategija društvenopolitičkog razvoja na kojoj danas leži dobar dio Opatije i rekordi statistika turističke privrede leže u imenu *Djevojke s galebom*. Kip je svečano inauguriran 1956. godine. Nimalo zaobilazni detalj je onaj da se za potrebe izrade postamenta iz mora na Punta Kolovi posebno dala izvaditi i dopremiti prirodna hrid, oblikovana radom valova u podmorju, na kojoj ponosna *Nimfa* i danas neprikosnoveno stoji. U slučaju *Madonne*, dakle, presudila je obiteljska nesreća na morskim valovima, dok je u program skulpture *Djevojke s galebom* utkan naklon i pozdrav olujnoj sili mora. Tu tajanstvenu sponu ideje o moći prirode i mijenu koju je ista prouzročila u kontekstu dviju skulptura ispire vrijeme i neminovni uzlet turizma Opatije kao lječilišta od druge polovice 50-tih nadalje. Ovdje tu sponu mora prizivamo u cilju afirmacije i restitucije jedne nevjerovatne priče.

Kipar Zvonko Car u svom ateljeu
snimljen oko 1950.

U potrazi za novim kontekstom

Godine 1998. *Madonna* odjednom biva povučena sa svoje pozicije uz crkvu svetog Jakova. Privučen radoznalošću, Opatijac Nikola Turina propituje se konkretnije za njeno izmještanje, te je nalazi na deponijskom polju opatijskog groblja. Na njegovu inicijativu objavljuje se vijest o odbačenoj *Madonni* kao dotrajaloj skulpturi, što privremeno privlači medijsku pozornost, dok se na tu temu snima i TV-prilog Hrvatske televizije kako pohranjena leži u drvenom kovčegu. Malo nakon toga, *Madonnu* se na dulje smješta u otvoreni tip skladišta u sklopu nekadašnjeg sjedišta komunalnog poduzeća, daleko od očiju javnosti.

Promjenom gradske vlasti 2005. godine u Opatiji poduzimaju se nove mjere kojima se *Madonnu* nastoji revitalizirati, ali jednokratno, bez jasne vi-

zije o dugoročnom kontekstu. U Opatiju je na svečano otkrivanje restaurirane *Madonne* u predvorju Hrvatskog muzeja turizma 2007. godine pozvan i sam potomak plemićke obitelji, Rudolph Kesselstadt, uz čiju se donaciju kip restaurira. Restauratorski zahvat, kao i izradu pozlaćene replike pred crkvom, potpisuje riječki akademski kipar Zvonimir Kamenar. Za vrijeme izvođenja restauracije *Madonna* je privremeno smještena u nekadašnjim prostorijama rasadnika komunalnog poduzeća *Parkovi* u Ičićima. Otada nadalje, ostaje u Hrvatskom muzeju turizma na udaru nedoumice povezane s isključenim programom originala i smještaja na neku konačnu adekvatniju poziciju.

Opatija je, neupitno je, nezamisliva bez *Djevojke s galebom* ali je njen element *Pozdrava moru* zapostavljen u komercijalnoj šabloniziranoj amblematici opatijske rivijere. Tek je na budućnosti i povoljnoj strategiji razmišljanja o kontekstualizaciji skulpture da odredi prostor koji objedinjuje ovu jedinstvenu priču dvaju umjetničkih djela, revitalizira istinski povijesni kontekst obiju skulptura i vrati ponešto izvornosti *Madonni del Mare*.

Kip *Madonne del Mare* izložen je u Hrvatskom muzeju turizma od 2007.

Literatura i izvori

Archivio Statale di Trieste. Digitalni kartografski prikaz franjevačkih poreznih katastarskih čestica. Mapa br. 11. F (preuzeto 9. lipnja 2017.).

COHN, J. i dr. 1906. *Abbazia Als Kurort*. Verlag der Kur-Kommission. Abbazia. Opatija. V. Tomičić i dr.

GLAX, Julius. 1913. *Abbazia – Ein Fuhrer Fur die Kurgaste*. Beč. Otto Maas Sohne.

Nepoznat autor. *Riječki list*. God. V. Broj 191. Datum 19. kolovoza 1951. Str. 7. Knjižni arhiv Muzeja grada Rijeke.

MATEJČIĆ, Radmila. 1952. *U posjeti kiparskom ateljeu Zvonka Cara*. Riječki list. 409. Rijeka. Str. 3.

Nepoznat autor. *La Bilancia*, novinski članak. ožujak 1891. Broj 70. Str. 5. Tiskara: Stabilimento tipografico fiumano. Fiume (Rijeka). Arhiva Sveučilišne knjižnice Rijeka.

ŠKRGATIĆ, Sanja. 2007. *Memorijalni atelje Zvonka Cara*. Ustanova u kulturi Dr. Ivan Kostrenčić. Crikvenica.

ZAKOŠEK, Boris. 2005. *Opatijski album – dugo stoljeće jednog lječilišta*. Rijeka. Državni arhiv Rijeka.

Zbirka fotografija. Hrvatski muzej turizma. <http://www.hrmt.hr/zbirke/zbirka-fotografija> (preuzeto 9. lipnja 2017.).

Wikipedia Commons, the free media repository

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Johann_Rathausky, preuzeto 9. lipnja 2017.

Melinda Kostelac
Akademija primijenjenih umjetnosti
Sveučilišta u Rijeci
Katedra za grafiku
kostelacm@apuri.hr, melindakostelac@gmail.com

UDC 730(497.561)Opatija)

Madonna del Mare and The Girl with Seagull – Salute to the Sea – Communicative ambiental discourse of the statue programmes in Opatija (1893–1951–2016)

Summary

Madonna del Mare (1893) the work of Hans Rathausky was primarily created as a votive tomb statue due to the tragic event (drowning of the family Kesselstadt members), placed within natural ambiental signals in the newborn touristic centre Abbazia (Opatija) of the Austrian monarchy. Soon Madonna was recognised as the public attraction untill it was thrown down by the seastorm (1951). Once relocated, the statue lost it's essential and complex sculptural concept since the author implied allegorical message of the southwest (scirocco) wind inscribed within the statue which gave additional acoustic and ambiental impulse to another wind allegory represented within the nearby fountain monument Helios and Selena (1889) made by the same author. The later relocation (1952 – 1998) and the restoration in 50ies made further damage to the original statue interpretation. The replica with golden coating which stands in front of St. Jacobs church from 2005. does not give former public signals of the originally elaborated programme. At 1956. another statue program replaced Madonna at her location – the Girl with Seagull – Salute to the Sea (1952), today's most famous symbol of Opatija. But not even few know that author Car also implied the sculpture's bow to the strength of the nature which caused great loss at 1951. Therefore the allegorical reflection of the sea, winds, belief and the social impact are inscribed in both statues. It is still up to the relevant cultural strategy that the original Madonna del Mare (today in Croatian Museum of Tourism, Opatija) finds the new relevant location.

Key words: Madonna del Mare, Djevojka s galebom, Hans Rathausky, Zvonko Car, Opatija, sculpture, communicative discours, history, emblematic, restitution